

УДК 94 (477) «1930/1970»

ORCID ID 0000-0002-7123-6219

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2600741>

В. С. Бугрій

*доктор педагогічних наук, професор кафедри історії України
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ КАДРІВ З ІСТОРІЇ В АСПІРАНТУРІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ УКРАЇНИ (30–70-ті рр. XX ст.)

У статті розкриваються організаційні засади та зміст підготовки наукових кадрів з історії в аспірантурі педагогічних інститутів України у 30 – 70-ті рр. XX ст. Встановлені причини та умови відкриття аспірантури у цих вищих навчальних закладах, спеціальності за якими велася підготовка аспірантів з історії, охарактеризовано навчальний процес в аспірантурі та вплив партійно-державних рішень на стан підготовки наукових кадрів з історії.

Ключові слова: педагогічні інститути, наукові кадри з історії, нормативні документи з аспірантури, зміст підготовки аспірантів.

В статье раскрываются организационные основы и содержание подготовки научных кадров по истории в аспирантуре педагогических институтов Украины в 30 – 70-е гг. XX ст. Установлены причины и условия открытия аспирантуры в этих высших учебных заведениях, специальности по которым велась подготовка аспирантов по истории, охарактеризован учебный процесс в аспирантуре и влияние партийно-государственных решений на подготовку научных кадров по истории.

Ключевые слова: педагогические институты, научные кадры по истории, нормативные документы по аспирантуре, содержание подготовки аспирантов.

The article reveals the organizational principles and content of the training of scientific personnel on history in the postgraduate study of the pedagogical institutes of Ukraine in the 30's and 70's of the twentieth century. Postgraduate studies in pedagogical institutes were opened as a result of a number of factors. These factors have caused a sharp need in scientific and pedagogical personnel. Humanitarian education has become a leading advocate of the theory of class struggle. She

advocated the destruction of the opposition in the USSR. The authorities did not trust the scientists of the old generation and tried to get rid of them in every possible way. Repressions against historians have led to an acute shortage of faculty members in historical faculties. Postgraduate studies in history were opened only in those pedagogical institutes where experienced professors worked. The professors had to provide high-level research leadership. Postgraduate studies were in line with the plans of the scientific work of the departments. The research was to be conducted on the current scientific issues of that time.

Graduate students had to attend courses in specialty, foreign language and philosophy. Preparation of postgraduate students at the pedagogical institutes was initially conducted in many specialties: History of the USSR, History of the USSR, Ancient History, History of the Middle Ages, New History, Methodology of teaching history. Historical faculties in pedagogical institutes were closed in the 50's of the twentieth century. After that, the postgraduate study at the pedagogical institutes remained only in the specialty History of the CPSU. The set on the specialty History of the USSR in pedagogical institutes is restored in the 70's. The result of the post-graduate course in pedagogical institutes during the research period was a partial solution to the problem with the scientific staff on history in Ukraine.

Key words: pedagogical institutes, scientific personnel on history, normative documents from postgraduate studies, content of postgraduate students training.

Постановка проблеми.Перебудова освітнього простору України за європейськими стандартами неможлива без вивчення та збереження національних здобутків, в тому числі і в підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації. В сьогоднішніх умовах гостро стоїть питання щодо визначення засадничих позицій у цій сфері для забезпечення науковцям можливості конкурувати на світовому інтелектуальному ринку, зробити їх авторитетними у своїх галузях. У цьому плані період 30 – 70-х рр. ХХ ст. є досить цікавим, оскільки характеризується багатьма новаціями в організаційних та змістових засадах діяльності аспірантури. Отже, дослідження даного періоду є надзвичайно важливими для розробки подальшої стратегії підготовки висококваліфікованих наукових кадрів в Україні.

Аналіз актуальних досліджень.Діяльність аспірантури, як одного із структурних підрозділів підготовки наукових фахівців знайшла своє відображення у сучасних дослідженнях О. Котової [6], О. Осмоловської [8], О. Поживілової [9], І. Регейло [10], Т. Сидорчук [12] та ін. Авторами обґрунтовуються основні тенденції розвитку системи підготовки аспірантів та докторантів. Окремі питання підготовки наукових кадрів розглядаються у працях, присвячених розвитку вищих навчальних закладів України. Зокрема, у публікаціях Т. Васильчук [2], О. Сергійчук[11],

І. Сушик[13], О. Сушко [14], дисертаційних дослідженнях С. Буряк [1], С. Фролова [15] та ін. характеризуються особливості розвитку історичної науки у вищій школі. Проте, узагальнюючих досліджень у яких би всебічно розкривалася державна освітня політика в Україні щодо підготовки наукових кадрів з історії через аспірантуру на даний час ще не проведено.

Мета статті – з'ясувати організаційні засади та зміст підготовки наукових кадрів з історії в аспірантурі педагогічних інститутів України у 30 – 70-ті рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу.Педагогічні інститути, як окремий тип навчального закладу, були утворені в Україні у період реорганізації вищої освіти на початку 1930-х рр. Безумовно, що в першу чергу вони мали стати кузницею учительських кадрів для загальноосвітніх шкіл. Проте одразу-ж на їх базі розпочалася і підготовка науковців вищої кваліфікації. Причиною цього слугувало ряд факторів. Так, реалізація п'ятирічних планів, у першу чергу щодо індустріалізації країни, потребувала значної кількості висококваліфікованих викладачів для створення армії грамотних робітників та інженерів. У галузі історичної науки теж відбулися суттєві зміни. Тоталітарний режим Сталіна почав по іншому ставитися до гуманітарної освіти, відводячи їй провідну роль у пропаганді теорії загострення класової бо-

ротьби, яка виступала обґрунтуванням для знищення опозиції та національних рухів в СРСР. Крім того, влада не довіряла вченим старої генерації і намагалася всіляко позбутися їх. Репресії, що розгорнулися по відношенню до істориків, спричинили гостру нестачу професорсько-викладацького складу на історичних факультетах у 1930-х рр. Як відзначалося у документах НКО УРСР у 1938 р. не було жодного педагогічного чи учительського інституту у яких би були заповнені вакантні місця висококваліфікованими фахівцями. Замість них викладання історичних дисциплін доручалося особам, які не мали належної наукової кваліфікації [16, арк. 7]. Усе це ставило на порядок денний питання інтенсифікації підготовки нового покоління науковців-істориків.

Основною формою підготовки наукових кадрів стала аспірантура. Постановою РНК СРСР «Про підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів» від 1934 р. була визначена мережа установ та номенклатура спеціальностей з підготовки аспірантів. У зв'язку з відчутною нестачею кадрів передбачалося щорічне збільшення набору аспірантів за гуманітарними спеціальностями. Протягом 1938 – 1941 рр. випуск аспірантів-істориків мав зрости з 9 до 50 осіб [16, арк. 8]. Такого збільшення показників не можливо було досягнути лише за рахунок аспірантури в університетах. Тому, НКО УРСР вирішив за доцільне організувати її і при педагогічних інститутах. Право на підготовку аспірантів з історії отримали лише ті навчальні заклади, у яких працювали досвідчені науковці, здатні забезпечити керівництво дослідницькою роботою на високому рівні. До числа таких закладів увійшли Київський, Одеський і Харківський педагогічні інститути. Допомогали аспірантам виконувати дослідження такі науковці як професор Б. Варієкс (Одеський педагогічний інститут), доцент А. Тарнопольський (Харківський педагогічний інститут). Залучалася до керівництва аспірантами інститутів і професура сусідніх університетів. Наприклад, у Харківському інституті з аспірантами працювали професори Харківського університету М. Пакуль та С. Семенов-Зусер. У 1938 р.

дирекція Харківського педагогічного інституту звернулася до НКО УРСР з проханням виділити ще два додаткових місця для аспірантів спеціальності «Історія України», опікуватися якими мав професор університету І. Бойко [16, арк. 10, 11, 17].

Потягом 30-х рр. розпочалося унормування діяльності аспірантури. У вересні 1936 р. РНК СРСР була прийнята постанова «Про заочну аспірантуру», яка дозволила вести навчання в аспірантурі з відривом від виробництва. Зарахування до неї, як і до денної форми, відбувалося за результатами вступних іспитів. Пріоритет віддавався претендентам, що мали диплом з відзнакою. Вік вступників до заочної аспірантури не повинен був перевищувати 40 років, а до денної – 35 [7, с. 489].

3 березня 1939 р. вступило в дію «Положення про аспірантуру», затверджене РНК СРСР. Воно передбачало, що кожний аспірант одразу після вступу прикріплювався до наукового керівника із числа докторів наук та професорів. У окремих випадках дозволялося залучати для наукового керівництва аспірантами кандидатів наук і доцентів. Термін перебування у денній аспірантурі встановлювався 3 роки, у заочній – 4 [3, с. 39].

Претенденти на навчання в аспірантурі повинні були мати вищу освіту, схильність до творчої, дослідницької діяльності, досвід роботи за профілем наукової спеціальності. За рекомендацією вченої ради ВНЗ до конкурсу в аспірантуру могли допускатися і студенти-випускники. Зарахування до аспірантури відбувалося за результатами вступних іспитів. До складу приймальної комісії входили: керівник навчального закладу, професори або доктори наук за спеціальністю, а в разі їх відсутності доценти і кандидати наук, завідувач профільної кафедри. Вступники мали показати достатні знання із спеціальної дисципліни, основ марксизму-ленінізму, однієї із іноземних мов. Екзамени з іноземної мови та основ марксизму-ленінізму дозволено було складати у будь-якому вищому навчальному закладі де діяла аспірантура, а із спеціальної дисципліни – лише при тих ВНЗ, які мали аспірантуру з даної спеціальності [17, арк. 30].

Складання вступних іспитів та зарахування до аспірантури відбувалося в період з 1 травня до 15 жовтня. Намагання провідних істориків добитися посилення вимог до вступників в аспірантуру щодо їх спеціальної та мовної підготовки залишилися без підтримки. Проігноровано було і побажання відмовитися від того, щоб основним критерієм відбору залишалися класова і партійна приналежність.

Після завершення Другої світової війни потреба у наукових кадрах постала з новою гостротою. Тому ЦК КП(б)У та РНК УРСР приймають у січні 1946 р. постанову «Про підготовку наукових працівників», яка була спрямована на збільшення обсягів підготовки науковців у аспірантурі. На 2 і 3 рік навчання дозволялося зараховувати осіб, які раніше були аспірантами. Але кількість таких істориків-дослідників була незначною. Так, у Харківському педагогічному інституті відновився лише один аспірант (спеціальність «Історія СРСР»), у Київському педагогічному інституті – два (за спеціальностями «Історія СРСР» та «Історія УРСР») [18, арк. 2 зв., 3 зв.]. Провалений був і перший повоєнний набір до аспірантури. За планом прийому на 1 курс необхідно було набрати 156 осіб, але зарахувати вдалося лише 99. Причиною недобору стала відсутність належним чином підготовлених кандидатів. Найбільш гостра потреба у викладачах вищої кваліфікації залишалася у галузі гуманітарних наук. У зв'язку з цим на 1945 – 1946 навчальний рік прийом до аспірантури у педагогічних інститутах по історичним і суспільствознавчим дисциплінам було збільшено до 62 місць [19, арк. 11, 12].

Для того, щоб поліпшити справу з набором аспірантів, до наукової діяльності все активніше залучалися кращі студенти. Як вважали наукові керівники, у них було ряд переваг у порівнянні з учителями та викладачами-практиками, зокрема, більш глибока теоретична підготовка до проведення історичних досліджень.

Іншу проблему становила недостатня кількість у педагогічних інститутах висококваліфікованих наукових кадрів. Враховуючи ще й діюче обмеження для професорів про керівництво одночасно не

більше 5 аспірантами, забезпечити у повній мірі здобувачів наукових ступенів власними штатними наставниками інститути не могли. Спроби залучати до керівництва аспірантами доцентів без наукового ступеня не виправдали себе, оскільки якість виконаних дисертаційних досліджень у результаті такої співпраці була не високою.

Протягом 40-50-х рр. вступило в дію ряд документів щодо діяльності аспірантури: «Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах» 1950 та 1957 рр., постанови «Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру» 1948 р., «Про заходи щодо поліпшення підготовки і атестації наукових і педагогічних кадрів» 1956 р.

Ці та попередні документи остаточно унормовували права і обов'язки аспірантів та визначали зміст їх підготовки. Так, теми дисертації повинні були мати чітко виражену актуальність та тісний зв'язок з планами науково-дослідницької роботи інститутів. Найбільш актуальними вважалися теми, пов'язані з новою науковою проблематикою в історії: народними рухами, революційною боротьбою, подіями радянсько-німецької війни, історією більшовицької партії. Кафедри історії педагогічних інститутів намагалися йти назустріч молодим дослідникам і вносили до своїх планів наукової роботи тематику аспірантських досліджень у якості комплексних проблем. Наприклад, кафедрою історії СРСР Одеського педагогічного інституту до плану науково-дослідної роботи на 1951 р. було подано 5 комплексних проблемних тем. Одноосібним виконавцями трьох із них були асистенти-аспіранти [20, с.71].

Окрім виконання дисертаційного дослідження аспіранти мали ще й опрацювати заплановані навчальні курси із спеціальності, іноземної мови та марксистсько-ленінської філософії. У курсі філософії, зокрема, передбачалося детальне ознайомлення з роботами «Німецька ідеологія» К. Маркса та Ф. Енгельса, «Походження сім'ї, приватної власності та держави» Ф. Енгельса, «Філософських зошитів» В. Леніна та ін. Після навчання на курсах

із спеціальності, іноземної мови та філософії аспіранти повинні були складати іспити на здобуття кандидатського мінімуму.

Залучалися аспіранти і до інших видів робіт, таких як: відвідування навчальних занять із спеціальності та споріднених дисциплін; проведення окремих видів занять за дорученням наукового керівника або завідувача кафедри; участь у наукових заходах, методичних семінарах, наукових гуртках; проходження виробничої практики. Загалом аспірант повинен був систематично брати участь у науковому житті кафедри та своїм дослідженням сприяти виконанню кафедрального плану наукових досліджень.

Таке широкопланова діяльність досить часто призводила до зривів графіка виконання дисертації, а то й взагалі до згортання роботи над нею. Серед причин завершення навчання в аспірантурі без підготовки дисертації називалися хвороба, відсутність за місцем навчання належної джерельної бази, брак досвіду наукової роботи, зміни наукових керівників, а також недостатній контроль з боку завідувача кафедри та керівництва навчальним закладом. Проте, все ж головним гальмом на шляху створення дисертаційного дослідження аспіранти вважали надмірне навантаження їх викладацькою роботою [19, арк. 15].

Наприкінці 40-х рр. проблема невиконання аспірантами своїх дисертаційних досліджень досягла уже таких масштабів, що Міністерством вищої освіти СРСР у 1949 р. змушено було прийняти спеціальну інструкцію «Про порядок проведення атестації аспірантів у вищих навчальних закладах та науково-дослідних інститутах». В ній для подолання даної проблеми вводилася вимога до вчених рад ВНЗ уже на першому році навчання затверджувати теми дисертаційної роботи та індивідуальний план аспіранта. Також впроваджувалася щорічна атестація аспірантів усіх років навчання за такою процедурою: 1) складання керівником аспіранта характеристики на нього із зазначенням своєчасності та якості виконання індивідуального плану, рівня ідейно-політичної підготовки;

2) обговорення на засіданні кафедри звіту аспіранта, його характеристики та винесення рішення щодо успішності навчання в аспірантурі. У разі, якщо аспірант систематично і без поважних причин не виконував індивідуальний план роботи, порушував правила внутрішнього розпорядку, то наказом ректора він відраховувався із аспірантури і направлявся на роботу у якості молодого спеціаліста. Траплялися відрахування зі складу аспірантів і з ідеологічних міркувань. Так, у 1949 р. з аспірантури Харківського педагогічного інституту було відраховано одного здобувача «у зв'язку із антипатріотичними та космополітичними виступами у пресі» [4, арк. 10].

З моменту відкриття аспірантури у педагогічних інститутах у 30-х рр. підготовка істориків-науковців велася за багатьма напрямками. Так, за планом 1938 р. до навчання мали приступити 13 аспірантів за спеціальністю «Історія СРСР», 5 – «Історія України», 12 – «Нова історія», 6 – «Історія середніх віків», 10 – «Давня історія», 4 – «Історія колоніальних країн» [16, арк. 7-9].

Наприкінці 40-х рр. в аспірантурі педагогічних інститутів з'явилася ще одна спеціальність – методика навчання історії. Пояснювалося це тим, що викладачі кафедр історії відмовлялися включати до свого навантаження методик, мотивуючи це своєю необізнаністю з роботою школи. Викладання методичних дисциплін у педагогічних інститутах доручалося кому доведеться, здебільшого молодим викладачам, які взагалі не мали педагогічного досвіду. Тому, нагальною стала потреба у підготовці наукових кадрів з теорії навчання історії. У 1949 р. до аспірантури Харківського педагогічного інституту було зараховано дві особи за спеціальністю «Методика навчання історії». Керівником цих аспірантів став директор інституту, завідувач кафедри історії, професор А. Івановський, [4, арк. 1, 2].

На зміст підготовки науковців-істориків у педагогічних інститутах впливали не лише постанови, пов'язані з безпосередньою діяльністю аспірантури у вузах, а й інші міністерські рішення. У 1952 р. Міністерство освіти УРСР з метою багатопрофільної підготовки учителів почало

об'єднання історичних і філологічних факультетів та перетворення їх на історико-філологічні. А в середині 50-х рр. Міністерство освіти СРСР, посилаючись на низький рівень фахової підготовки майбутніх вчителів історії, вирішило взагалі ліквідувати історичні відділення та факультети у педагогічних інститутах і зосередити підготовку істориків в університетах. В результаті це нанесло нищівного удару по науковим колективам істориків у педагогічних інститутах, у тому числі і в тих де діяли аспірантури. Зокрема, Харківський педагогічний інститут полишили С. Сидельников, Г. Фрізман, І. Шерман та ін. Згодом вони стали провідними науково-педагогічними діячами Харківського державного університету.

Після такого «реформування» в педагогічних інститутах зникли кафедри вітчизняної та загальної історії, а історичний напрямок в аспірантурі став пов'язуватися лише з історією партії, та і то лише у декількох навчальних закладах. Відповідно до плану прийому аспірантів на 1970 р. набір за спеціальністю «Історія КПРС» здійснювався у Київському (2 місця) та Ворошиловградському (2 місця) педагогічних інститутах [5, арк. 3, 6].

Лише з початком відновлення історичних факультетів у педагогічних інститутах у 70-х рр. зміст підготовки істориків-науковців в аспірантурі цих навчальних закладів почав поступово розширюватися. Зокрема, поруч із спеціальністю «Історія КПРС» проводиться набір і за спеціальністю «Історія СРСР». У 1974 р. до аспірантури педагогічних інститутів за нею було прийнято на навчання чотири особи [21, арк. 2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, відкриття аспірантури у педагогічних інститутах стало результатом дії цілого ряду факторів, які обумовлювали гостру потребу у науково-педагогічних кадрах. Право готувати істориків-науковців отримали лише ті навчальні заклади, у штаті яких перебували досвідчені професори і доценти, здатні забезпечувати керівництво дослідницькою роботою на високому рівні.

Зміст дисертаційних досліджень аспірантів ув'язувався із планами наукової роботи кафедр історії педагогічних інститутів та з найбільш актуальною науковою проблематикою того часу. Окрім виконання дисертаційного дослідження аспіранти відвідували навчальні курси із спеціальності, іноземної мови та марксистсько-ленінської філософії. До середини 50-х рр. підготовка аспірантів у педагогічних інститутах велася за багатьма спеціальностями: «Історія СРСР», «Історія УРСР», «Давня історія», «Історія середніх віків», «Нова історія», «Методика навчання історії». Після ліквідації історичних факультетів у педагогічних інститутах у середині 50-х рр. аспірантура в них залишилася лише за спеціальністю «Історія КПРС». У 70-х рр. відновлюються набори за спеціальністю «Історія СРСР». Підсумком діяльності аспірантури у педагогічних інститутах протягом досліджуваного періоду стало часткове вирішення проблеми з науковими кадрами з історії в Україні. Подальшого вивчення потребує питання підготовки наукових кадрів в аспірантурі вищих педагогічних навчальних закладів в період незалежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буряк С. А. Історична освіта в педагогічних вузах Української РСР (1943-1956 рр.): Дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 200 с.
2. Васильчук Т. В. Проблеми відновлення науково-дослідної діяльності вузів УРСР після Великої вітчизняної війни // Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. № 6. С. 52-56.
3. Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / Под ред. А.С. Карпова и В.А. Северцева. Москва: Советская наука, 1957. 656 с.
4. Держархів Харківської області (далі – ДАХО). Ф. Р-4293. Оп. 2. Спр. 223. 10 арк.
5. ДАХО. Ф. Р-4293. Оп. 3. Спр. 638. 21 арк.
6. Котова О.Г. Розвиток системи підготовки і атестації наукових та науково-педагогічних кадрів в Україні (1992 – 1998

рр.): Дис. ... кан. наук з держ. управл.: 25.00.05 / АПН України. Київ, 2000. 195 с.

7. Народное образование в СССР: Сб. документов (1917-1973 гг.) / Сост. А. А. Абакумов [и др.]. Москва: Педагогика, 1974. 559 с.

8. Осмоловська О.Ю. Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920 – 1930-ті рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Донецький національний університет. Донецьк, 2004. 19 с.

9. Поживілова О. В. Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в європейському регіоні та Україні (1990-2005 рр.): Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / АПН України. Інститут вищої освіти. Київ, 2006. 181 с.

10. Регейло І. Ю. Тенденції підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні у XX - на початку XXI століття: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 390 с.

11. Сергійчук О. М. Підготовка та підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів вищої школи України в 1953 - 1964 рр.: прорахунки і недоліки // Наукові записки з української історії: Зб. наук. статей. Переяслав-Хмельницький, 2001. Вип. 12. С. 423-431.

12. Сидорчук Т. Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920-і – 1970-і роки): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Запорізький державний університет. 1998. 20 с.

13. Сушик І. В. Діяльність вищих та середніх спеціальних навчальних закладів Волині у повоєнний період // Інтелігенція і влада. 2011. Вип.23. С. 116-125.

14. Сушко О. Історичному факультету – 75 // Київська старовина. 1995. № 6. С. 120-121.

15. Фролов С. В. Історична наука у вищих навчальних закладах м. Харкова у повоєнний період (1945 - 1955 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Дніпропетр. нац. ун-т. 2007. 18 с.

16. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф.166. Оп.11. Спр.412. 97 арк.

17. ЦДАВО Ф.166. Оп.11. Спр.487. 42 арк.

18. ЦДАВО Ф.166. Оп.15. Спр.68. 17 арк.

19. ЦДАВО Ф.166. Оп.15. Спр.89. 77 арк.

20. ЦДАВО. Ф.166. Оп.15. Спр.955. 286 арк.

21. ЦДАВО Ф.166. Оп.15. Спр.8719. 27 арк.

REFERENCES

1. Buryak S. A. Istorychna osvita v pedahohichny khvuzakh Ukrayinskoyi RSR (1943-1956 rr.): Dys.... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2015. 200 s.
2. Vasylchuk T. V. Problemy vidnovlennya naukovo-doslidnoy diyalnosty v URSR pislya Velykoy vitchyznyanoi viiny // Hrani: Naukovo-teoretychnyyi hromadskopolitychnyy almanakh. Dnipropetrovsk: DNU, 2003. № 6. S. 52-56.
3. Vysshayashkola. Osnovnyye postanovleniya, prykazy y ynstruktsyy / Pod red. A. S. Karpova y V. A. Severtseva. Moskva: Sovet-skayanauka, 1957. 656 s.
4. Derzharkhiv Kharkivskoyi oblasti (dali – DAKHO). F. R-4293. Op. 2. Spr. 223. 10 ark.
5. DAKHO. F. R-4293. Op. 3. Spr. 638. 21 ark.
6. Kotova O. H. Rozvytok systemy pidhotovky iatestatsiyi naukovykh ta naukovo-pedahohichnykh kadriv v Ukrayini (1992 – 1998 rr.): Dys. ... kan. nauk z derzh. upravl.: 25.00.05 / APN Ukrayiny. Kyiv, 2000. 195 s.
7. Narodnoe obrazovanye v SSSR: Sb. dokumentov (1917-1973 hh.) / Sost. A. A. Abakumov [y dr.]. Moskva: Pedahohyka, 1974. 559 s.
8. Osmolovska O. YU. Derzhavna polityka shchodoprofesorskovykladatskykh kadriv radyanskoyi Ukrayiny (1920 – 1930-ti rr.): Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 «Istoriya Ukrayiny» / Donetskyi natsionalnyi universytet. Donetsk, 2004. 19 s.
9. Pozhyvilova O. V. Rozvytok systemy pidhotovky naukovykh i naukovopedahohichnykh

- khkadrivvyshchoyikvalifikatsiyi v yevropeyskomurehioni ta Ukrayini (1990-2005 rr.): Dys... kand. ped. nauk: 13.00.01 / APN Ukrayiny. Instytutvyshchoyiosvity. Kyiv, 2006. 181 s.
10. Reheylo I. YU. Tendentsiyipidhotovkynaukovykhinaukovope dahohichnykhkadrivvyshchoyikvalifikatsiyi v Ukrayini u XX - napochatku XXI stolittya: Dys... d-raped. nauk: 13.00.04 / Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2015. 390 s.
11. Serhiychuk O. M. Pidhotovka ta pidvyshchennyakvalifikatsiyinaukovo-pedahohichnykhkadrivvyshchoyishkolyUkrayiny v 1953 - 1964 rr.: prorakhunkyyinedoliky// Naukovizapysky z ukrayinskoyiistoriyi: Zb. nauk. statey. Pereyaslav-Khmelnysky, 2001. Vyp. 12. S. 423-431.
12. Sydorchuk T. H. Pidhotovkanaukovykh ta naukovo-pedahohichnykhkadrivcherezaspiranturu v Ukrayini (1920-i – 1970-i roky) .): Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 «IstoriyaUkrayiny» / Zaporizkyyderzhavnyyuniversytet. 1998. 20 s.
13. Sushyk I. V. Diyalnist vyshchykh ta serednikhspetsialnykhnavchalnykhzakladivV olyni u povoyenny period // Intelihentsiyaivlada. 2011. Vyp.23. S. 116-125.
14. Sushko O. Istorychnomufakultetu – 75 // Kyivskastarovyna. 1995. № 6 . S. 120-121.
15. Frolov S. V. Istorychnanauka u vyshchykhnavchalnykhzakladakh m. Kharkova u povoyenny period (1945 - 1955 rr.): Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.06 «Istoriografia, dzhereloznavstvo ta spetsial' niistorychnidystsypliny» / Dnipropetr. nats. un-t. 2007. 18 s. 16. Tsentral' nyderzhavnyyarkhivvyshchykhhorh anivvladyiupravlinnyaUkrayiny (dali – TSDAVO Ukrayiny). F.166. Op.11. Spr.412. 97 ark.
17. TSDAVO F.166. Op.11. Spr.487. 42 ark.
18. TSDAVO F.166. Op.15. Spr.68. 17 ark.
19. TSDAVO F.166. Op.15. Spr.89. 77 ark.
20. TSDAVO. F.166. Op.15. Spr.955. 286 ark.
21. TSDAVO F.166. Op.15. Spr.8719. 27 ark.